

УДК 373-3.091.26:376.1

КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВА СКЛАДОВА У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Рібиун Ю. В.

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

старший науковий співробітник відділу логопедії

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, м. Київ

logojuli@i.ua

Загальний контекст змін українського суспільства має на меті якісну довготривалу реформу школи, що завершує на сьогодні свою першу фазу (2016-2018 рр.). Відповідно до Закону «Про освіту» [2] та концепції Нової української школи [3] загальна тривалість середньої освіти складає 12 років, причому чотири роки припадає на початкову освіту (адаптаційно-ігровий цикл – 1-2 класи, основний цикл – 3-4 класи), п'ять років – на базову середню освіту в умовах гімназії, три роки – на профільну середню освіту, що здобувається у ліцеї чи закладах професійної освіти.

У сучасних умовах діти з особливими освітніми потребами (ООП) завдяки інклюзивному навчанню мають можливість ефективно включатися у суспільне життя на рівні можливостей із однолітками з типовим розвитком. З метою покращення освітнього рівня дітей з ООП, їх комплексної психолого-педагогічної діагностики [4], забезпечення кваліфікованої допомоги та системного психолого-педагогічного супроводу, надання консультативно-методичної допомоги педагогічним працівникам закладів освіти та батькам (особам, які їх замінюють) щодо складання (коригування) та реалізації освітніх програм (загальноосвітніх, адаптованих, модифікованих, корекційно-розвиткових) на всій території України починають функціонувати інклюзивно-ресурсні центри [1].

Корекційно-розвиткова складова в освіті дітей з ООП передбачає роботу різнопрофільних фахівців з таких напрямів: а) фізичний розвиток (учитель з лікувальної фізкультури); б) мовленнєвий розвиток (учитель-логопед); в) когнітивна сфера; г) емоційно-вольова сфера (практичний психолог); д) навчальна діяльність (учитель-дефектолог).

Зміст, форми та методи навчання добираються відповідно до потенційних можливостей та індивідуальних психофізичних особливостей дітей з ООП з метою їх соціалізації, розвитку самостійності та відповідних компетентностей. Кожна корекційно-розвиткова програма, незважаючи на певну, досить вузьку спрямованість, одночасно охоплює усі напрями, що забезпечує комплексність і цілісність роботи з виправлення (компенсації) первинних і запобігання вторинних порушень.

Розглянемо, яким чином реалізується корекційно-розвиткова складова у роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення. Базовим навчальним планом початкової загальної середньої освіти з українською мовою навчання дітей з ООП передбачено, що на корекційно-розвиткову роботу з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення відводиться 420 год. на кожен клас.

Корекційно-розвиткові програми «Допитливі співрозмовники» (автор Ю. Рібцун) сфокусовані на розвитку когнітивної сфери. Програми зорієнтовані на потреби учнів із тяжкими порушеннями мовлення, розроблені за віковим критерієм (1-4 класи), за принципами «від простого до складного», «від одиничного до загального», «від конкретного до абстрактного» та мають табличну структуру.

У першій колонці – «Маршрутні точки розвитку» – зазначені ті психічні процеси та окремі складові, що є підґрунтям для формування як усного, так і писемного мовлення, і складають базис для оволодіння навчальною діяльністю в цілому. «Шляхи корекційно-розвивальної роботи» (друга колонка) описані у поняттях «формування», «удосконалення», «розвиток», «пропедевтика», «виховання». У третій колонці – «Орієнтовні результати розвитку здобувачів початкової освіти» – представлені ті показники розвитку, якими можуть оволодіти школярі упродовж навчального року.

Програму кожного класу завершує двокомпонентний перелік обов'язкових базових показників розвитку здобувачів освіти на кінець навчального року. Психодинамічний компонент включає перелік показників щодо простежування тенденцій у загальному розвитку учнів. Сумарний компонент передбачає перелік показників, які характеризують досягнення тих чи інших навчальних результатів.

Виокремлення таких компонентів допоможе педагогу не лише оцінити продуктивність спільної з учнями діяльності, а й проаналізувати ефективність добору форм і методів роботи, котрі стимулюватимуть школярів до всебічного гармонійного психофізичного, у т. ч. мовленнєвого, розвитку. Водночас слід зазначити, що представлені показники можуть варіюватися в залежності від механізмів виникнення та прояву мовленнєвих порушень школярів і з опорою на найбільш збережені компоненти мовленнєвої та пізнавальної діяльності.

Виокремлення напряму корекційно-розвивальної роботи «Мовленнєвий розвиток» обумовлене важливістю мовленнєвої діяльності як головного інструменту пізнання світу та комунікації, що, своєю чергою, неможливе без відповідних засобів. Такі засоби об'єднані у певні системи, або коди (К.), що дозволяє формуватися «чуттю мови». Молодшим школярам з ООП для адекватного спілкування та повноцінної соціалізації необхідно засвоїти правила поєднання звуків (фонем) у певні послідовності (фонематичний К.), постійно збагачувати свій словниковий запас (лексичний К.), володіти засобами словозміни та словотворення (морфологічний К.), розуміти та застосовувати граматичні правила поєднання слів у фразу (синтаксичний К.). Водночас у репрезентованих програмах неможливо виділити цей напрям, адже він наскрізною лінією проходить по всіх складових корекційно-розвивальної роботи, що і підкреслює цінність авторської розробки для компенсації порушень мовленнєвого розвитку. Саме тому до всіх назв наступних напрямів корекційно-розвивальної роботи додано слово «мовленнєвий», що підкреслює специфічну спрямованість програм.

Напрямок «Фізично-мовленнєвий розвиток» передбачає розвиток праксису (П.), тобто різноманітних довільних практичних дій. Якщо мовлення у дитини перебуває лише на початковій стадії формування, в нагоді стане імітування смислових предметних дій (наприклад, дитина імітує, як їдять ложкою, п'ють з чашки, одягають шапку тощо) (смісловий П.), виконання одно- та двослівних інструкцій на позначення автоматизованих дій на кшталт «Подмухай (поклацай язичком, надувай щоки)!» (оральний П.). З усіма молодшими школярами з ООП доцільно виконувати загальнорозвивальні фізичні (локомоторний, сомато-просторовий П.), графічні (графічний П.) вправи, конструктивні ігри

(конструктивно-просторовий П.), вправи ручної (мануальний П.), пальчикової (пальцевий П.), артикуляційної (артикуляційний П.), мімічної (мімічний П.) гімнастики.

Напрямок «Когнітивно-мовленнєва сфера» передбачає розвиток основних психічних процесів – гнозису, уваги (як невід'ємної складової), пам'яті та мислення.

Гнозис (Г.), або іншими словами впізнавання, має надзвичайно важливе значення для формування психомовленнєвої та навчальної діяльності дітей. Завдяки гнозису здійснюється розпізнавання на дотик поверхні, текстури матеріалу, форми предмета (тактильний Г.), впізнавання та розрізнення мовленнєвих і немовленнєвих звуків (слуховий Г.), впізнавання та розрізнення за допомогою зору різноманітних предметів (предметний зоровий Г.), їх кольорів (кольоровий зоровий Г.), розташування у просторі як цілих предметів, так і їх окремих частин (зорово-просторовий Г.), орієнтування у схемі власного тіла (сомато-просторовий Г.), впізнавання та розрізнення обличч знайомих людей і незнайомих (лицьовий зоровий Г.), вміння помічати помилки на письмі (графічний зоровий Г.). Виховання спостережливості, розвиток властивостей сприймання (вибірковості, аперцепції, глибини, повноти, готовності) є важливими показниками успішного шкільного навчання.

Увага (У.) являє собою здатність виокремлювати предмети, об'єкти чи явища дійсності, що найбільш актуальні у конкретній ситуації. Цей процес можна здійснювати довільно (довільна У.) чи мимохіть (мимовільна У.). Зосереджуватися можна на зорових об'єктах (модально-специфічна сенсорна зорова У.), певних звукових подразниках (слухова У.), рухах (рухова У.), вирішенні інтелектуальних задач (інтелектуальна У.). Особливий акцент приділено виробленню уваги до звукового, лексичного, морфологічного, граматичного та синтаксичного оформлення мовлення. У молодших школярів із ООП надзвичайно важливо формувати такі властивості уваги як зосередженість, вибірковість, концентрацію, обсяг, розподіл, стійкість і переключення, що стають незамінними помічниками у навчальній діяльності.

Пам'ять (П.) розглядається як здатність запам'ятовування, зберігання та видобування інформації. Так само як і увага, пам'ять може бути зоровою, слуховою та руховою. Такі властивості пам'яті як обсяг, тривалість зберігання та точність відтворення дають змогу учням опановувати нові знання, піднімаючись сходами гармонійного розвитку. Педагог, спираючись на основні форми відтворення матеріалу (впізнавання, спогад, пригадування, ейдетизм), шляхом використання мнемо-таблиць, ізографів, піктограм тощо багаторазово повертається до вже вивченого, допомагає школярам встановити міжпредметні зв'язки, стимулює до пізнавальної та мовленнєвої активності.

Мислення (М.) як уміння здійснювати операції аналізу та синтезу різноманітних явищ дійсності, утворювати на цій основі смислові асоціації, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки є першочерговим для всебічного розвитку молодшого школяра з ООП. Особливу увагу доцільно приділити розвитку конструктивного (вміння співвіднести отвір з відповідною фігурою), наочно-образного (співвіднесення цілого та частин шляхом складання цілісних зображень), просторово-часового (визначення послідовності сюжетних картинок), вербально-логічного (визначення зайвого предмета в ряді однорідних за певними ознаками, класифікація, переказ текстів, продовження розпочатих сюжетів тощо) мислення, формуванню в учнів суджень, умовиводів шляхом індукції (окреме → загальне) та дедукції (загальне → окреме) (форми М.), удосконаленню мисленнєвих операцій (МО) ототожнення, порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, конкретизації, обмеження, класифікації, серіації, заперечення, систематизації тощо.

Окремо розглядаються мисленнєві процеси ймовірного прогнозування (ЙП) та контролю (К) на вербальному та невербальному матеріалі. Ймовірне прогнозування, або іншими словами передбачення, може здійснюватися вербально (словесно) на рівні окремих звуків (домовляння звука; фонетичне ЙП), букв (рецептивне ЙП), складів (складове ЙП), морфем (суфіксів, префіксів, закінчень; морфологічне ЙП), слів (лексичне ЙП), словосполучень (граматичне ЙП), речень (синтаксичне ЙП), а також невербально – передбачаючи зорово-графічний матеріал (букву, цифру, графічний елемент; зорове ЙП),

немовленнєвий звук (слухове ЙП), певний рух, алгоритм діяльності (діяльнісне ЙП). Контроль є обов'язковою складовою будь-якого виду діяльності, у т. ч. й мовленнєвої, адже являє собою здатність слідкувати за правильністю своїх дій та співвідносити їх зі зразком. За часовим принципом виділяють попередній (плануючий), поточний (у процесі виконання діяльності) і результативний (підсумковий) контроль; за просторовим принципом – контроль зором (зоровий К.), слухом (слуховий К.) і м'язовими відчуттями (руховий К.).

Саме комплексне формування когнітивної сфери дасть змогу дітям з ООП навчатися на рівних зі своїми ровесниками з типовим розвитком.

Напрямок «Емоційно-вольова сфера» передбачає удосконалення емоційних станів (розуміння прояву та розрізнення нейтральних, позитивних і негативних емоцій), розвиток вольових якостей (витримка, наполегливість, рішучість, самовладання, сміливість, самостійність) і поведінки (вміння диференціювати адаптивні та неадаптивні форми). Важливим для учнів початкових класів є виховання у них вищих почуттів – моральних, чуття обов'язку, практичних, естетичних, інтелектуальних у вигляді здивування, сумніву, впевненості, задоволення. Особлива увага приділяється розширенню зв'язків учнів з ООП із соціальним середовищем, збагаченню їх суспільного досвіду, зміні співвідношення соціальних детермінант (сім'я – школа – клас – друзі).

Провідний вид діяльності у шкільному віці обумовив виділення напряму «Навчально-мовленнєва діяльність», що, як і будь-яка діяльність, має свою структуру, а саме: постановка мети, планування роботи, вибір найбільш раціонального (-их) способу (-ів) дії (дій), етапи виконання, перевірка результатів, виправлення помилок, співставлення отриманих результатів із запланованими, підведення підсумків.

Напрямом «Навчально-мовленнєва діяльність» передбачено розвиток ряду показників, як-от: цілеспрямованість, усвідомленість, узагальненість, плановість, стійкість, самостійність. Сюди також включені способи сприймання навчального матеріалу – сукцесивний і симультанний. Сукцесивний спосіб являє собою послідовне, покрокове сприймання інформації – спочатку перше, потім друге і лише після цього – третє; симультанний спосіб – одномоментне, цілісне

сприймання інформації – «охоплення» певного образу (предметного, графічного) цілком. Саме в навчально-мовленнєвій діяльності відбувається розкриття загальних інтелектуальних здібностей (за Г. Гарвардом) (вербального, музичного, логіко-математичного, просторового, тілесно-кінестетичного, внутрішньоособистісного (інтерперсонального), міжособистісного (інтраперсонального), натуралістичного інтелектів), спеціальних математичних, літературних, музичних здібностей учнів із ООП, на що педагогам слід звертати особливу увагу як на потенційні, ресурсні можливості дітей для подальшого дорослого життя.

Отже, правильно продумана та ефективно впроваджена корекційно-розвиткова складова дасть змогу учням з особливими освітніми потребами, зокрема з важкими порушеннями мовлення, на засадах рівності та доступності, взаємної довіри, толерантності і поваги повноцінно здобувати освіту у новій українській школі.

Література:

1. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : постанова Каб. Міністрів України від 12 лип. 2017 р. № 545 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>

2. Про освіту : Закон України // Відомості Верхов. Ради України. – Офіц. вид. – К. : Парламентське вид-во, 2017. – № 38-39. – ст. 380.

3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Каб. Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>

4. Рібцун Ю. В. На допомогу педагогів інклюзивно-ресурсного центру: моніторинг з розвитку мовлення / Ю. В. Рібцун // Логопед. – 2018. – № 6 (90). – С. 2-9